هدايت پريم

ڊاڪٽر ٽرمپ جون سنڌي ٻوليءَ جي سلسلي ۾ ڪيل خدمتون

ڊاڪٽر ارنيسٽ ٽرمپ صاحب جنهن نه صرف 'شاهه جو رسالو' سڀ کان پهريائين ترتيب ڏئي ڇپايو بلڪ سنڌي ٻوليءَ تي تحقيق پڻ ڪئي. ان سلسلي ۾ ٻه ڪتاب ۽ ٽي تحقيقي مقالا لکيا، تن جو سن وار تفصيل هن ريت آهي.

1. A Sindhi reading book in Sanscrit and Arabic characters. London 1858

٢- ١٨٦١ع ۽ ١٨٦٢ع ۾ جرمن رسالي ۾ ٻه مقالا ڇپيا ويا.

٣- ١٨٧٢ع ۾ سندس جڳ مشهور گرامر ڇپيو، جنهن جو عنوان آهي:-

Grammar of Sindhi language compared with the Sanskrit-Prakrit and Cognate Indian vernaculars.

٤- ١٨٧٦ع ۾ جرنل آف رايل ايشياٽڪ سوسائٽي جي جلد ١١ ۾ مقالو ڇپيو، ان جو عنوان هو:-

Grammar of Sindhi language.

سنڌي ٻوليءَ جي باري ۾ ڊاڪٽر ٽرمپ جا رايا نهايت عالمانه فاضلانه آهن. قابل قدر آهن ۽ تحسين جي نگاهه سان ڏٺا وڃن ٿا. اڻويهين صديءَ جي آخر ۾ قائم ڪيل سنڌي ٻوليءَ جي باري ۾ هي رايا اڄ به ڪنهن حد تائين درست تسليم ڪيا پيا وڃن. هو سندس مکيه نقطه نظر ته سنڌي ٻولي نج سنسڪرتي ٻولي آهي يا

سنسڪرت ني سنڌي ٻوليءَ جو سرچشمو آهي اِجَ جي ماهرن لسانيات جي نظر ۾ درست ڪونهي.

ڊاڪٽر ٽرمپ صاحب جي گرامر ۾ ني ڪيترا اهڙا اشارا ملن ٿا، جن ۾ هن صاحب سنڌي ٻوليءَ جي جداگانه حيثيت ۽ نرالپ کي نروار ڪيو آهي. ٽرمپ فرمائي ٿو:-

”سنڌي ٻوليءَ جي جيڪڏهن اسين سنڌس ڀينر ٻولين سان ڀيٽ ڪنداسين ته سنڌي ٻوليءَ کي انهن ۾ ٻهرين جاءِ ڏيڻي پوندي. سنڌي قديم پراڪرت کي وڌيڪ ويجهي آهي بنسبت اجوڪي مرهٽي، هندي پنجابي ۽ بنگاليءَ جي. سنڌي ٻوليءَ گرامر جي بناوتن جي جهجهائي اهڙي ته محفوظ رکي آهي، جنهن تي سنڌس ڀينر ٻوليون ريس ڪن ٿيون.“ (١) وري هڪ ٻي هنڌ چوي ٿو:-

”قديم پراڪرت سان نڪرڻ ۽ تبديليءَ دوران سنڌي ٻولي اٽل ۽ محڪم رهي آهي، جڏهن ته ٻيون هم جنس ۽ هم نسل ٻوليون تمام گهڻي تبديليءَ جون شڪار ٿيون. تنهن ڪري سنڌي هڪ آزاد ۽ خودمختيار ٻولي بڻجي چڪي آهي، جيڪا حالانڪ ڀينر ٻولين سان گڏ هڪ ئي ٻوليءَ سان ڦٽي نڪتي آهي، پر ته به انهن کان گهڻو گهڻو مختلف آهي.“ (٢)

ڊاڪٽر ٽرمپ صاحب نه صرف سنڌي ٻوليءَ جو تقابلي گرامر لکيو آهي، پر هن صاحب ريڊنگ بوڪ، سڀ کان اڳ ۾ تيار ڪيو آهي، جيڪو ١٨٥٨ع ۾ ڇپايو ويو. جنهن ۾ هن صاحب ديوناگري لپي سان گڏ عربي لپيءَ ۾ پڻ سنڌي ٻوليءَ کي متعارف ڪرايو آهي. مخصوص سنڌي آواز Implosives (چوسڻا آواز) /ٻ/، /ڏ/، ڄ/ ۽ /ڳ/ تي پڻ ڊاڪٽر ٽرمپ کوجنائون ڪيون ۽ انهن آوازن جي ڀرپور تشريح ڪئي.

سنڌي ٻوليءَ جي لپي ڪهڙي هئڻ گهرجي؟ ان سلسلي ۾ ٿيل واد و واد بعد سنڌي ٻوليءَ لاءِ ١٨٥٣ع ۾ عربي- فارسي الف بي جوڙي وئي ۽ اسڪولن ڪاليجن ۾ رائج ڪئي وئي، جيڪا سنڌي ٻوليءَ جي صوتياتي سرشتي جون سموريون ضرورتون پوريون ڪانه ٿي ڪري اهڙو بي ريا قسم جو رايو ٽرمپ صاحب ڏنو آهي:-

”سنڌ اهو علائقو آهي، جيڪو سڀ ڪان پهريائين مسلم حملآورن جي زد ۾ آيو، جتان هندو عنصر ۽ سنسڪرت ساهت جا اثرات زائل ٿي ويا. تنهن ڪري ئي چيو ويندو آهي ته سنڌ اهو ملڪ آهي جتي هندن واريون ذاتيون ۽ برهمڻ موجود نه آهن. مسلمانن جڏهن مقامي ٻوليءَ جي ادب کي عربي نظام ۾ تحرير لکڻ جي ڪوشش ڪئي، جيڪا اسلام جي اثر هيٺ لازمي هئي تڏهن کين معلوم ٿي ويو ته عربي نظام سنڌي ٻوليءَ جي آوازن لاءِ اڻپورو آهي. تنهن ڪري عربي اکرن ۾ اضافي نڪتا ڏئي ان کوٽ جي پورائي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. جنهن طريقي هيءُ عمل ڪيو ويو، سو اطميناں بخش ڪونه هو. تنهن ڪري ئي مذڪوره عمل اڌ ۾ ئي رهجي ويو.“ (٣)

”ٻئي طرف واڻڪي لپي جنهن ۾ هندو واپاري پنهنجون ڪاروباري ضرورتون پوريون ڪندا هئا. سا لپي به سنڌي ٻوليءَ جون ضرورتون پنهنجي پوريون ڪري ڪانه سگهندي هئي. تنهن لاءِ ٽرمپ صاحب لکيو آهي:-

”سنڌ ۾ رائج واڻڪا اکر سنڌي ٻوليءَ جي ادبي مقصدن لاءِ قطعي ناموزون آهن؛ ڇو ته وقت جي وهڪري سان اهي اکر نهايت بيڊولا ۽ ڇڙجي چڪا آهن ۽ ساڳي وقت سنڌي سرن ۽ وينجڻن

سرشتي لاء بلڪل اڻ پورا آهن . واٽيا پنهنجن ئي بندين ۾ لکيل لفظ ڪجهه عرصي بعد صحيح پڙهي نه ٿي سگهيا . سنسڪرت الف بي ڪان وڌ بي ڪابه الف بي سنڌي ٻوليءَ لاءِ موزون ڪونه آهي , ڇو ته سنڌي ٻولي سنسڪرت ۽ پراڪرت جي حقيقي ڌيءُ آهي . سنسڪرت جا اکر سنڌي آوازن لاءِ نهايت مناسب آهن پر ملڪ جي مذهبي تنگ نظريءَ سبب سنسڪرت الف بي رائج ڪرڻ لاءِ رنڊڪون پيدا ڪيون وينديون ." (٤)

سنڌي ٻوليءَ جي محاورن (Dialects) تي پڻ ڊاڪٽر ٽرمپ ڌيان ڏنو آهي ۽ سنڌي ٻوليءَ جا مکيه محاورا , اترادي , وچولو , لاڙي , ٿري ۽ ٻيا ڄاڻايا اٿس . اترادي محاوري لاءِ سندس چوڻ آهي ته :-

"اترادي محاورو بلڪل اصلوڪي حالت ۾ رهيو آهي ۽ لاڙ جي ڀيٽ ۾ هن محاوري آچارن کي نج حالت ۾ رکڻ لاءِ مجڏائپ ۽ سخت جان اختيار ڪئي آهي ."

ڀيرومل هيرانندالي صاحب جو پڻ ساڳيو رايو آهي - هوءَ پنهنجي ڪتاب "سنڌي ٻولي" ۾ لکي ٿي :-

"حقيقت ۾ سڪارپوري(سنڌي ٻوليءَ جي اترادي Dialect جو هڪ Sub Dialect آهي) سنسڪرت کي وڌيڪ ويجهي آهي . ان ڪري ان جي ٻولڻ جو طريقو اٿين ٿيو آهي "هو وِيو" چوڻ بدران جڏهن اهي "هو وَيو" ٿا چون تڏهن صحيح آهن ڇاڪاڻ ته "وڃڻ" مان "وَيو" ئي ٿيندو ." (٥)

ڊاڪٽر ٽرمپ جون سنڌي ٻوليءَ ۽ گرامر تي ٿيل خدمتون , اڻ مٽ يادگار آهن ۽ سنڌ جي رهواسين لاءِ فخر جو باعث آهن .

سنڌي ٻوليءَ جي محسن ڊاڪٽر ٽرمپ سنڌي ٻوليءَ تي بنيادي ڪم ڪيو آهي جنهن ڪري هو سنڌي لسانيات جي ڪيتري ۾ سدائين زنده جاويد رهندو.

حوالا

١- ارنيسٽ ٽرمپ. گرامر آف سنڌي لئنگويج ١٨٧٢ع ص ١

٢- ساڳيو ڪتاب ص ٢

٣- ساڳيو ڪتاب ص ٢

٤- ساڳيو ڪتاب ص ١

٥- ٻوڙمل ڀيرانندالي_ سنڌي ٻولي ص ٣٣.